

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:1 • 2004

Näringsfriheten – innovation eller bekräftelse av praxis?

Erik Lindberg, *Borgerskap och burskap. Om näringsprivilegier och borgerskapets institutioner i Stockholm 1820–1846*, Diss, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Economic History 54, Uppsala 2001. 134 s.

Erik Lindbergs avhandling leder oss cirka 180 år tillbaka i tiden, till en period i vår historia då institutioner och individer kämpade för att bevara och om möjligt förstärka sina intressen, rättigheter och privilegier i ett samhälle, som höll på att växa ur sina sekelgamla former och vanor under påverkan av nya idéer och tänkesätt. Kommande förändringar fick betydelse för landets politik, för det ekonomiska livet och även för de sociala förhållandena.

Vid 1800-talets början var Sverige ett utpräglat agrart land, medan länder ute i Europa, speciellt Storbritannien, gått in i en industriell era. Landets riksdag var fortfarande den medeltida ständsriksdagen med adel, präster, borgare och bönder, men år 1809 hade en ny regeringsform banat väg för ett modernare statskick.

Den tid avhandlingen omfattar är därför full av motsättningar och förändringar. År 1846 avskaffades skråväsendet i Sverige. Det regelverk och de lagar, som reglerat handel och hantverk i vårt land, hade medeltida anor och var en del av ett mera omfattande privilegiesystem, som hade till syfte att skapa trygghet och rättvisa för den enskilde men också att ge statsmakten bättre möjligheter till inflytande och kontroll. Avskaffandet av skråväsendet låg i tiden mot bakgrund av upplysningstidens idéer och den på 1800-talet framväxande liberalismen. Tidigare än i Sverige hade skråväsendet avskaffats i till exempel Frankrike i samband med revolutionen 1789.

Tidigare forskning, till exempel Henry Lindström, har framhållit, att de privilegier, som upprätthållit skråväsendet redan före 1846 varit i upplösning och att reformen närmast bekräftade vid tiden rådande förhållanden och knappast innebar någon stor förändring.

Skråväsendet var emellertid en organisation för städernas borgerskap, det vill säga de personer som fått rättighet att utöva borgerlig näring, de som erhållit burskap. Denna grupp var en liten del av en stads befolkning, i Stockholm under den i avhandlingen aktuella perioden mellan tre och fyra procent. Mycket tyder på att borgerskapet stärkte inte bara sin ekonomiska utan också sin politiska position under 1700-talets senare hälft och 1800-talets första årtionden. Borgerskapet blev en allt viktigare del i stadsadministrationen och fick därigenom möjligheter att bättre bevaka sina intressen och bevara sin ställning.

Dessa förhållanden bildar utgångspunkt för författarens framställning. Mycket enkelt uttryckt handlar avhandlingen om huruvida 1846 års näringsfrihetsreformer endast bekräftade rådande förhållanden eller om reformen var vad författaren kallar ”en betydande institutionell innovation”.

Författarens svar får ges vid avhandlingens slut, men i själva verket är vägen till en försvarbar uppfattning lång och många gånger krokig.

Tidigare forskning är i många fall otillräcklig, det gäller till exempel kunskapen om hantverket i Stockholm under 1800-talet. Vidare är tillgängligt källmaterial i många fall mindre lämpat för att besvara de frågor författaren behöver ställa.

Med hjälp av ett teoretiskt perspektiv hämtat från Douglass C North, som visar hur statsmakten upprättar kontrakt med grupper i samhället, diskuterar författaren förhållandena i Stockholm – eller är det möjligen hela Sverige? Kontrakten är ömsesidiga, ger grupperna rättigheter och privilegier i utbyte mot lojalitet och stöd åt staten. Den tidigare nämnda regeringsformen från år 1809 gav grundlagsrätt åt borgerskapets privilegier. För att kunna besvara de frågor som formuleras utifrån avhandlingens syfte, behöver författaren en metod, en metod för institutionell analys. Med utgångspunkt hos Elinor Ostrom urskiljer författaren olika ”handlingsarenor”, där olika beslut rörande borgerskapet och dess rättigheter kan aktualiseras och diskuteras, till exempel domstolar, stadsadministration, skrän och societeter. Författarens tanke med detta är att ett sådant studium av händelseförlopp på olika arenor sammantaget bör kunna ge möjligheter till ett ställningstagande: *Bestod de borgerliga privilegierna intakta fram till näringslagstiftningen 1846? Var skråväsendets avskaffande en innovativ reform?*

Som tidigare nämnts tar författaren i sin argumentering tidigt ställning till avhandlingens huvudfråga. Resultatet kan bäst återges med citat från avhandlingens sammanfattning, sidorna 117 och 118.

Avhandlingens viktigaste resultat är att borgerskapets privilegier i Stockholm vid tiden för näringsfrihetsreformen 1846 synes vara intakta, och att några tendenser till hotande upplösning inte har kunnat skönjas.

Reformen innebar – om resultaten i avhandlingen accepteras och kan bekräftas av ytterligare undersökningar – något kvalitativt nytt i samhället, en institutionell innovation, som skapades på den politiska arenan i riksdagen och inte av marknadens aktörer på det lokala planet i Stockholm.

Avhandlingen är kort, blott 134 sidor, och består av åtta kapitel. De sju första är jämnstora, cirka 14–15 sidor vardera. Det åttonde och sista är en sammanfattning och något kortare. Författaren presenterar själv sin disposition i första kapitlet. Oavsett värderingar – positiva eller negativa – kan avhandlingen ses som ett na-

turvetenskapligt experiment, där olika komponenter och förutsättningar kort presenteras och därefter utmynnar i en hypotes.

De tre första kapitlen – sammanlagt 45 sidor – bygger på tidigare forskning och sekundära källor. De behandlar privilegier, näringar och Stockholms administration.

Kapitel 4–7 är till delar empiriska undersökningar rörande konflikthantering, burskapstvång, olovlig handel och marknadsalternativ. Speciellt kapitlen 4, 5 och 6 – sammanlagt 45 sidor – kan betraktas som avhandlingens viktigaste för säkerställandet av slutresultaten. I jämförelse härmed förefaller de inledande kapitlen väl omfattande och tynger onödigtvis framställningen. Alternativt hade de empiriska kapitlen kunnat byggas ut med fler exempel.

Författaren påpekar tidigt, att det tillgängliga och använda källmaterialet inte alltid är det för diskussionen allra bästa: ”Källmaterialet är alltså resultat av en historisk process och inte en beskrivning av denna process”, vilket väcker farhågor om slutresultatets relevans.

Den period som avhandlingen omfattar är kort, 1820–1846. För resultatens bärighet hade kanske ett längre tidsperspektiv kunnat göra slutsatserna säkrare. Hur såg det ut från till exempel 1750 och framåt? Martin Wottles undersökning av vissa handels societeter under senare delen av 1700-talet har ju visat på viktiga resultat. Varför har författaren inte anknutit till Wottles period och börjat sin undersökning åtminstone 1810? Det hade kanske varit naturligare att inkorporera dennes resultat i argumenteringen. Man får inte heller veta hur det gick efter 1846. Vad betydde reformen rent praktiskt för borgerskapets fortsatta utveckling?

En fråga, som också kan ställas här, gäller den lokala ramen. Kan Stockholm ensamt ge svar på de övergripande frågorna? För att rätt förstå vad som hände i huvudstaden hade jämförelser med andra städer kunnat variera och kanske också verifiera bilden – varför inte Göteborg, vars ekonomi delvis till skillnad från Stockholms ännu in på 1800-talet var starkt expansiv. Det är ju dessutom så, att författarens resonemang i stora delar är generella och gäller Sverige och skråväsendets avskaffande. Det är tveksamt om Stockholm verkligen räcker till för att förklara helheten, speciellt ett Stockholm, som endast långsamt reser sig ur en längre nedgångsperiod.

Det källmaterial författaren utnyttjar både rent allmänt och i de empiriska delarna är för tiden och frågeställningarna det man kan vänta sig: protokoll från administrativa organ och korporationer, längder över uttaxerade medel, boupp-teckningar och konkursakter. Samtliga typer ger möjligheter men innehåller också svårigheter, vilket författaren är medveten om. Det finns ingenting att invända mot själva källhanteringen. Däremot kan valet att koncentrera undersökningen till siden- och klädeskramhandlarna respektive lärftkramhandlarna ifrågasättas. Hur stora var dessa grupper? Är de verkligen representativa för kollektivet. Är valet av dessa grupper styrt av tillgången till källmaterial? Det borde i så fall kanske ha påpekats. Varför har inte grosshandlare tagits med? Och i synnerhet, var-

för inte hantverkarna? Författaren verkar själv medveten om dessa brister. Han nämner, att alternativt källmaterial kanske gett ett annat resultat.

Författarens slutsatser efter den genomförda undersökningen är i huvudsak följande: Det viktigaste är att borgerskapets privilegier var intakta fram till 1846, någon tendens till upplösning kan inte iakttas. Reformen 1846 var därför ett verkligt nytt inslag i samhället. Tecken härpå är enligt författaren att verksamheten inom handel och hantverk såg likadan ut 1846 som hundra år tidigare; att borgerskapet fortfarande betalade ordinarie kontribution; att burskapsbestämmelserna efterlevdes; att gränser mellan olika grupper upprätthölls. Detta möjliggjordes genom enighet inom borgerskapet och ett samspel mellan olika så kallade arenor. Borgerskapet hade allt att vinna på att stå fast vid sina rättigheter, och deras ställning i samhället stärktes.

Genom dessa slutsatser har författarens syfte uppfyllts och hans hypoteser säkerställt. Det måste emellertid påpekas, att dessa slutsatser avviker från omdömen inom tidigare forskning.

Det finns i princip inget att invända mot författarens beskrivning av förhållandena inom det *stockholmska borgerskapet*, på det sätt författaren definierat gruppen.

Den generella kritiken tar sin utgångspunkt i mera övergripande förhållanden. Tidsperioden är kort och ligger alltför nära den omvandling som näringsfrihetslagstiftningen innebar. Undersökningen borde ha sträckts ut bakåt för att ge rätt perspektiv på författarens period. En direkt anknytning till Wottles undersökning hade kunnat ge fördelar. På samma sätt hade en kortare uppföljning av effekterna av skråväsendets avskaffande kunnat ge en bättre förståelse för vad borgerskapet egentligen kämpade för före 1846.

Det empiriska materialet är i flera delar ganska smalt. Det är osäkert om det är representativt för hela borgerskapet. Förhållanden inom hantverket får knapphändig belysning, och i fråga om handeln så aktualiseras endast några societeter (korporationer).

Till sist, författaren har en indirekt ambition att låta förhållandena i Stockholm spegla generella förhållanden. Han utger sig inte för att skildra hela landet, men en jämförelse med förhållanden i andra städer hade kunnat antingen bekräfta Stockholmsanalysen eller, vilket inte är otroligt, visat att Stockholm var unikt i betydelsen inte typiskt. Det hade kanske räckt med några exempel från tidigare forskning. Kanske hade Göteborg varit det bästa jämförelseobjektet; en blomstrande handelsstad, som från 1700-talets senare hälft sannolikt hade mer vidsträckta kontakter med en internationell ekonomi än huvudstaden. Göteborg expanderade kraftigt under den tid som Stockholm stagnerade. Detta borde kunnat avläsas vid en jämförelse mellan borgerskapets agerande i de båda städerna.

Bortsett från detta är författarens forskningsinsats viktig, samtidigt som avhandlingen är en utmaning till fortsatta undersökningar. Avhandlingen är välskri-

ven. Språket löper fint, och övergångarna från ett kapitelns slutsatser till nästa kapitel är välregisserade och upprätthåller en spänning i skildringen. Man uppmantras att läsa vidare.

Bertil Andersson *

* Fakultetsopponent